

Я У СВІТІ

Програма для загальноосвітніх навчальних закладів*

3–4 класи

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Навчальний предмет «Я у світі» реалізує галузь «Суспільствознавство» Державного стандарту початкової загальної освіти і спрямовується на соціалізацію особистості молодшого школяра, його патріотичне і громадянське виховання.

Поступове формування ставлення школярів до себе, до найближчого і віддаленого соціального середовища сприятиме розвитку їхньої самосвідомості й самовизначення, а також прагнення до самовдосконалення.

Метою предмета є особистісний розвиток учня, формування його соціальної і життєвої компетентностей на основі поетапного засвоєння соціального досвіду, який охоплює загальнолюдські, загальнокультурні і національні цінності, соціальні норми, громадянську активність, практику прийнятої в суспільстві поведінки, толерантного ставлення до відмінностей культур, традицій, різних точок зору.

Ця мета досягається шляхом реалізації таких **завдань**:

- ❖ формування життєвих, соціальних, громадянських компетентностей молодших школярів у їхньому ставленні до природи, суспільства, людей і до самих себе, а також найважливіших людських чеснот, необхідних у власному житті, в різних сферах діяльності й співіснуванні з іншими живими істотами;
- ❖ виховання гуманної, соціально активної особистості, яка усвідомлює свою належність до різних елементів етносоціального й соціально-культурного середовища, здатної розуміти значення життя як найвищої цінності; усвідомлювати переваги чеснот, цивілізованих норм, настанов та якостей, притаманних громадянині демократичного суспільства;
- ❖ оволодіння способами діяльності і моделями поведінки, які відповідають чинному законодавству України, враховують інтереси і потреби громадян, передбачають повагу і взаєморозуміння між людьми;
- ❖ розвиток навичок взаємодії у сім'ї, колективі, суспільстві через активне спілкування із соціальним оточенням; накопичення досвіду комунікативної діяльності, толерантної поведінки, співпереживання і солідарності з іншими людьми;

---

* Програма «Я у світі» запроваджується у 3–4 класах загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням українською мовою, а також російською та іншими мовами національних меншин.

- ❖ формування основ споживчої культури, вміння самостійно прийняти рішення щодо власної поведінки у різноманітних життєвих ситуаціях;
- ❖ випробування соціальних ролей, де можна виявити навички соціально бажаної поведінки як громадянина, члена громади, дитячого колективу, як споживача, як учасника соціальних, культурних, природоохоронних акцій тощо.

Соціальна і громадянська компетентності як ключові є міждисциплінарними, інтегруються через усі освітні галузі і спрямовуються на соціалізацію особистості, набуття громадянських якостей, навичок співжиття і співпраці в суспільстві, дотримання соціальних норм і правил. Вони реалізуються через комплекс компетенцій, які мають специфіку залежно від конкретної галузі, предмета, вікових можливостей учнів.

У процесі навчання в учнів формуються уявлення та поняття про цілісність світу; природне і соціальне оточення як середовище життєдіяльності людини, її належність до природи і суспільства; засвоюються емпіричні та узагальнені уявлення і поняття, що відображають основні властивості й закономірності реального світу, розширюють і впорядковують соціальний та пізнавальний досвід.

Цей курс передбачає створення передумов для усвідомленого сприймання і засвоєння соціальних та морально-правових норм, історичних, національно-культурних традицій українського народу. Він враховує наступно-перспективні зв'язки між дошкіллям і основною ланкою школи.

Зміст програми, крім перелічених, містить культурологічні знання й ті, що сприяють розвитку спостережливості, мислення дитини, уваги, пам'яті, самостійності, активності. Важливу роль відіграють і особистісні компоненти, які забезпечують ставлення учнів до отримуваних знань, створюють міжсуб'єктність спілкування у процесі пізнавальної та комунікативної діяльності, виявляються у переживаннях, смислотворчості учнів і є потужним джерелом мотивації їхнього навчання.

Розвивальний аспект цього предмета полягає у формуванні досвіду творчої діяльності учнів, розвитку загальнонавчальних (організаційних, загальномовленневих, загальнопізнавальних, контрольних-оцінних) умінь; оволодінні узагальненими способами дій; моделюванні культурних і ставово-рольових стандартів поведінки в різних ситуаціях; розвитку активного пізнавального ставлення до природного та соціального середовища; пізнанні школярами своїх можливостей.

Найважливішим **виховним** спрямуванням змісту є формування в учнів найбільш значущих для українського народу цінностей: патріотизм, соціальна справедливість, первинність духовного щодо матеріального, природолюбство, людинолюбство, працелюбство, взаємоповага; виховання в дитини свого власного «Я», віри у свої сили, талант, здібності; вихованні гуманної, творчої, соціально активної особистості, здатної бережливо ставитися до природи, світу речей, самої себе, інших людей, розуміти значення життя як найвищої цінності.

Предмет «Я у світі» за навчальним планом реалізується в 3–4 класах і охоплює такі теми: «*Людина*»; «*Людина серед людей*»; «*Людина в суспільстві*»; «*Людина у світі*», що сприяє поетапному усвідомленню учнями єдності компонентів «Я — сім'я — школа — рідний край — Україна — світ»; розкриває взаємодію людей у сім'ї, колективі, суспільстві; передбачає активне спілкування дітей із природним і соціальним оточенням, набуття досвіду особистісного ставлення до системи цінностей демократичного суспільства.

У дидактико-методичній систематизації навчального матеріалу особливо важливе значення надається зв'язку його з життям, оскільки обмеженість відповідного досвіду учнів потребує постійного залучення й аналізу життєвих вражень — цієї головної чуттєвої опори набутих знань. Це ж стосується принципу поєднання методів і прийомів навчання — він передбачає активне й свідоме нагромадження, а відтак — і узагальнення вражень із різних джерел, доцільну організацію самостійної й пошукової діяльності учнів. Це сприятиме пізнанню самими учнями свого довкілля і самовизначенню у ньому, дасть можливість формувати у них еле-

ментарні навички дослідницької роботи, співпраці з іншим людьми і виробляти зацікавлене практичне ставлення до пізнаваних об'єктів.

Курс об'єктивно є міжпредметним, тому в його конструюванні забезпечено самостійне значення, оригінальний зміст, який не дублює соціального й науково-пізнавального матеріалу інших навчальних предметів. Водночас він є ядром виховного впливу на особистість дитини і органічно пов'язаний із системою знань, передбачених іншими предметами, програмою позакласної діяльності, що забезпечить різнобічність і перспективність навчання, виховання і розвитку молодших школярів.

Проектування змісту курсу «Я у світі» ґрунтується на реалізації **принципів**, які уточнюють теоретичні вихідні для добору змісту відповідно до вікових можливостей молодших школярів. Це, передусім, принципи **світоглядної** освіти: людиноцентризм, системність й цілісність, синтетичність, відкритість, плюралізм думок і свободи вибору, поєднання локального і глобального, гармонізації взаємин, стимулювання розвитку й саморозвитку особистості.

Не менш важливі й **дидактичні**:

- ❖ *принцип відповідності цінностей українського суспільства особистісній формі їх існування* (до курсу введено не лише елементи знань про навколишній світ і місце в ньому людини, певні способи діяльності, а й досвід особистісного ставлення до оточення та довкілля);
- ❖ *принцип взаємодії змістової та процесуальної сторін навчання* — врахування специфіки діяльності молодших школярів шляхом забезпечення чуттєвого сприйняття, організації активного спілкування дітей із природним і соціальним оточенням, накопичення досвіду ціннісного ставлення до навколишнього світу;
- ❖ *принцип наступності й перспективності* в межах предмета та його зв'язок з іншими дисциплінами в системі початкового навчання;
- ❖ *принцип концентризму* — створення можливостей для того, щоб пов'язати відоме й невідоме, поступово ускладнювати матеріал, розвивати, розширювати, систематизувати уявлення молодших школярів про взаємодію людини з навколишнім світом, формувати досвід стосунків задля того, щоб вони набували потрібних умінь і навичок;
- ❖ *принцип здійснення зв'язку з реальністю*, якому надається особливе значення, оскільки обмеженість життєвого досвіду дітей потребує постійного залучення й аналізу життєвих вражень.

За результатами теоретичного пошуку й аналізу педагогічного досвіду визначено **критерії** добору змісту предмета «Я у світі»:

- ❖ залучення до змісту курсу знань, які відображають усі види соціального досвіду;
- ❖ мінімізація змісту, тобто обґрунтований вибір необхідного й суттєвого матеріалу для реалізації мети;
- ❖ досягнення цілісності змісту відповідно до поставлених цілей;
- ❖ надання змісту особистісно ціннісного спрямування;
- ❖ значення знань, дій, досвіду для розуміння дітьми навколишньої дійсності на доступному їм рівні;
- ❖ можливість реалізації принципу наступності й перспективності.

Важливою умовою дієвості визначених критеріїв є їх урахування в комплексі, оскільки тільки сукупно ці критерії становлять об'єктивні передумови оптимального добору змісту.

Визначення змістового наповнення інтегрованого курсу «Я у світі» потребувало розв'язання загальної проблеми конструювання змісту початкової ланки освіти, взаємозв'язків його елементів, що дало змогу запобігти дублюванню матеріалу, орієнтуватися на перспективи навчання, виховання й розвиток молодших школярів.

У процесі конкретизації зміст зазначених тем орієнтовано на розвиток особистості кожної дитини, що передбачає:

- ❖ залучення її до активної пізнавальної діяльності, оскільки об'єкти вивчення важливо сприймати безпосередньо;
- ❖ застосування практичних методів навчання, за яких дитина постає суб'єктом соціальної практики;
- ❖ використання набутих дитиною знань про способи громадянської активності у знайомих, змінених, нових педагогічних ситуаціях, що впливатиме на розвиток досвіду індивідуальної творчої діяльності;
- ❖ створення умов для самовираження, організації комунікативного спілкування, застосування в навчальному процесі елементів дискусії, що є ефективними засобами розвитку особистості, її громадянських якостей.

3 КЛАС

35 годин

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
-----------------------------	---

Людина

Людина як частина природи і суспільства.
Розвиток людини протягом життя.

Вчимися вчитися.
Людське «Я».

Зовнішність людини.
Вияви характеру (чесність, доброта, щедрість, працьовитість тощо).
Прагнення до самостійності.
Навчання як складова життєвого успіху

Учень/учениця:

знає, що відрізняє людину від тварини (мислення, мова, праця);

має уявлення про:

- умови росту й розвитку дитини;
- що досягнення мети залежить від наполегливості й старанності;

володіє прийомами планування робочого часу, тренування уваги, зосередженості, досягнення успіху, запам'ятовування;

виявляє інтерес до своєї зовнішності;

прагне до акуратності; до самовиховання;

розпізнає вчинки;

дає оцінку виявам характеру;

наводить приклади успіху людини залежно від її поведінки

Людина серед людей

Сім'я. Склад сім'ї. Основні обов'язки в сім'ї.
Поштиві ставлення до старших та до інших членів сім'ї.
Школа. Історія рідної школи. Збереження традицій.

Правила поведінки у громадських місцях.
Вимоги до товаришування, спільної гри, праці, навчання у групах, у класі.
Людські чесноти

Учень/учениця:

має уявлення про обов'язки в сім'ї, *уміє розповісти* про них у класі, продемонструвати раціональні прийоми виконання домашніх справ;

виявляє інтерес до пізнання і збереження традицій школи;

бере участь у колективних справах;

дотримується правил поведінки у громадському транспорті, кінотеатрі, бібліотеці;

наводить приклади ввічливого поводження, подільчivosti, доброти, працьовитості;

прагне до вироблення цих якостей;

наводить оцінні судження; *аргументує* переваги добрих вчинків; *аналізує і моделює* конкретні ситуації

Людина в суспільстві

Суспільство як єдність людських спільнот, їх різноманітність. Стосунки людей у суспільстві.

Україна — незалежна держава.

Символи держави: Герб, Прапор, Гімн, їх значення.

Громадяни України. Права та обов'язки громадян.

Практична робота.

Розробка проекту «Славетні українці».

Правопорушення, поширені серед дітей, відповідальність за них.

Розв'язання прогностичних задач «Що буде, якщо ...».

Учень/учениця:

успіває свою належність до українського суспільства; необхідність толерантних взаємин між людьми;

має уявлення про: державну символіку України; природні багатства країни; свою приналежність до України;

виявляє інтерес до:

пізнання минулого і сучасного України; участі у відзначенні пам'ятних подій, державних і народних свят; накопичення матеріалів із теми, оформлення їх в альбом, портфолію тощо;

виявляє патріотичні почуття, шанобливе ставлення до символів держави;

володіє найпростішими навичками поведіння в урочистих ситуаціях, у пам'ятних місцях;

розуміє сутність правопорушень як порушення прав інших людей, *міркує* на цю тему, *наводить приклади*;

обґрунтовує необхідність відповідати за свої вчинки;

встановлює основні взаємозв'язки в соціальному житті (між вчинком і наслідком, порушенням правил і відповідальністю)

Людина і світ

Україна на карті світу.

Україна — європейська держава.

Різнманітність народів у світі.

Винаходи людства.

Славетні українці,

їхній внесок

у світову науку, культуру, спорт

Учень/учениця:

має уявлення про різноманітність народів у світі, їхніх культур і звичаїв;

наводить приклади звичаїв інших народів, світових досягнень та винаходів українців

4 КЛАС

35 годин

Зміст навчального матеріалу

Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів

Людина

Неповторність кожної людини.
Життя людини — найвища цінність.
Людське «Я».
Історії досягнень людини в науці, мистецтві, спорті (*на вибір вчителя й учнів*).
Обговорення можливостей досягнення успіху
Роль спілкування в житті людини.

Учень/учениця:

має уявлення про:

- неповторність кожної людини (зовнішність, поведінка, здібності, характер);
- неприпустимість заподіяння будь-якої шкоди собі й іншим;
- можливості людини;
- значення знань, освіти, працелюбства у житті людини, в досягненні успіхів;
- *наводить* приклади досягнень людей

Людина серед людей

Культура поведінки.
Обговорення різноманітних ситуацій.
Правила поведінки в гостях.
Уникнення конфліктів з іншими людьми.
Людські чесноти

Учень/учениця:

має уявлення про культуру взаємин людей у сім'ї, школі, на вулиці;

вживає доречно слова етикету;
встановлює зв'язки між конкретними вчинками і ставленням людей, наводить показові приклади;

уміє поводитися в гостях;

знає правила гостинності;

розуміє значення добрих взаємин, їх перевагу над конфліктами, сутність доброзичливості, милосердя, поступливості, наполегливості, відповідальності;

наводить приклади такої поведінки, де виявляються ці чесноти;

прагне виробляти в собі такі риси

Людина в суспільстві

Ознайомлення із громадянськими правами та обов'язками.

Учень/учениця:

має уявлення про:

- права та обов'язки людини;
- право на життя;
- рівноправність людей; право кожного на захист, любов і піклування; право на працю, захист, відпочинок;
- право на освіту;
- взаємні обов'язки батьків і дітей;

знає зміст основних символів держави (Гімн, Прапор, Герб, рідна мова);

має уявлення і виявляє практично турботу про своє оточення, про довкілля та культурну спадщину;

наводить та оцінює приклади позитивного й негативного ставлення до старших і молодших;

Основні символи держави.
Турбота кожного про оточення, про довкілля, про історичну та культурну спадщину.

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<p>Приклади правопорушень серед дітей і юридична відповідальність за їх скоєння.</p> <p>Моделювання різних соціальних ролей (<i>Учень — учитель — директор школи — продавець — екскурсовод — водій — міліціонер і т. д.</i>)</p>	<p><i>знає</i> про можливі правопорушення серед дітей, <i>наводить</i> приклади; <i>аргументує</i> значення дотримання правил співжиття в суспільстві; невідворотність відповідальності за скоєні правопорушення; <i>уміє розкривати</i> соціальні взаємозв'язки між людьми у процесі виконання соціальних ролей</p>

Людина і світ

<p>Земля — спільний дім для всіх людей.</p>	<p>Учень/учениця: <i>має уявлення про:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Землю як спільний дім для всіх людей, необхідність толерантного ставлення до різноманітності культур, звичаїв народів; • Україну як одну із країн на карті світу, суверенну державу; • країни-сусіди; <p><i>наводить приклади</i> співробітництва України з іншими країнами стосовно проблем охорони природи, енергозбереження, безпечного життя, запобігання стихіям;</p>
<p>Україна на карті світу. Уявні подорожі в інші країни (проект). Найближчі сусіди України.</p>	<p><i>виявляє</i> патріотичні почуття і прагнення знати більше про досягнення українців у різних галузях (у науці, культурі, спорті та ін.)</p>
<p>Співробітництво людей у питаннях збереження природи і життя.</p>	
<p>Внесок кожної людини у збереження різних культур і природних багатств.</p>	
<p>Внесок українців у винаходи людства, інші досягнення (у науці, культурі, спорті)</p>	

Програму підготували:

Н. М. Бібік, керівник творчого колективу, головний науковий співробітник лабораторії початкової освіти Інституту педагогіки НАПН України, академік НАПН України, доктор педагогічних наук, професор;

Р. А. Арцишевський, професор кафедри філософії і релігієзнавства Волинського національного університету імені Лесі Українки, член-кореспондент НАПН України, доктор філософських наук, професор;

Т. Е. Пушкарьова, директор Скандинавської гімназії м. Києва, кандидат педагогічних наук, вчитель-методист;

В. В. Майорський, заступник директора з науково-методичної та експериментальної роботи гімназії № 1 м. Іллічівська Одеської області